

ASOCIJACIJA PROSTORNIH PLANERA SRBIJE
UNIVERZITET U BEOGRADU - GEOGRAFSKI FAKULTET

PLANSKA I
NORMATIVNA
ZAŠTITA
PROSTORA I
ŽIVOTNE
SREDINE

UREDNICI
DR DEJAN FILIPOVIĆ
DR VELIMIR ŠEĆEROV
DR BOGDAN LUKIĆ
DR UROŠ RADOŠAVLJEVIĆ
MIROSLAV MARIĆ

**ASOCIJACIJA PROSTORNIH PLANERA SRBIJE
UNIVERZITET U BEOGRADU - GEOGRAFSKI FAKULTET**

uz podršku

Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
Ministarstva zaštite životne sredine
Ministarstva građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture
Grada Subotica
Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture

organizuju

deseti naučno-stručni skup
sa međunarodnim učešćem

**PLANSKA I NORMATIVNA
ZAŠTITA PROSTORA
I ŽIVOTNE SREDINE**

Urednici:
Dr Dejan Filipović
Dr Velimir Šećerov
Dr Bogdan Lukić
Dr Uroš Radosavljević
Miroslav Marić

Beograd, maj 2019.

**ASOCIJACIJA PROSTORNIH PLANERA SRBIJE
UNIVERZITET U BEOGRADU - GEOGRAFSKI FAKULTET**

Izdavač:

Asocijacija prostornih planera Srbije
Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet

Za izdavača:

Miroslav Marić
Dr Dejan Filipović

Urednici:

Dr Dejan Filipović
Dr Velimir Šećerov
Dr Bogdan Lukić
Dr Uroš Radosavljević
Miroslav Marić

Priprema i dizajn korica:

Mr Aleksandra Gojšina-Vukelić
Milan Radović

Grafička priprema i štampa:

"Grafika Galeb" - Niš

Tiraž:

300 primeraka

Beograd, maj 2019.

Publikovanje zbornika radova finansijski pomoglo:

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Napomena: Referati su štampani u obliku autorskih originala. Stavovi izneti u objavljenim radovima ne izražavaju stavove Urednika Zbornika i Organizatora skupa. Autori preuzimaju pravnu i moralnu odgovornost za ideje iznete u svojim radovima. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

PROGRAMSKI ODBORI SKUPA

KOORDINATORI:

Miroslav Marić, predsednik APPS, Institut za puteve, Beograd
Dr Dejan Filipović, Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet
Dr Velimir Šećerov, Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet

POČASNI ODBOR:

Mr Mladen Šarčević, ministar prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
Dr Goran Trivan, ministar zaštite životne sredine
Dr Zorana Mihajlović, ministarka građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture
Mr Bogdan Laban, gradonačelnik grada Subotice
Mirjana Andrić, direktor Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture
Dr Dejan Filipović, dekan Univerzitet u Beogradu - Geografskog fakulteta
Predrag Radivojević, direktor JP za upravljanje putevima, urbanističko planiranje i stanovanje Subotica

NAUČNI ODBOR:

Dr Bogdan Lukić, Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet - predsednik
Dr Miroljub Milinčić, Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet
Dr Dejan P. Đorđević, Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet
Dr Boško Josimović, Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije
Dr Slavoljub Dragičević, Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet
Dr Aleksandar Đorđević, Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet
Dr Uroš Radosavljević, Univerzitet u Beogradu - Arhitektonski fakultet
Dr Danijela Milovanović Rodić, Univerzitet u Beogradu - Arhitektonski fakultet
Dr Matej Jaššo, Slovački tehnološki univerzitet
Dr Marko Krevs, Univerzitet u Ljubljani - Filozofski fakultet
Dr Aleksandar Jeftić, Udruženje urbanista Srbije
Dr Denis Ambruš
Dr Aleksandar Rudnik Milanović, Univerzitet "UNION - Nikola Tesla"

ORGANIZACIONI ODBOR:

Milan Radović, Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet - predsednik
Branko Protić, Univerzitet Beogradu - Geografski fakultet
Aleksa Ciganović, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture
Nemanja Jevtić, Agencija za zaštitu životne sredine, Ministarstvo zaštite životne sredine
Marina Stanić
Jelena Tolić

PLENUMSKI RADOVI

MEĐUNARODNO-PRAVNA ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE NA POČETKU XXI VEKA I REPUBLIKA SRBIJA.	15
Dragoljub Todić, Zorica Isoski	

PLANIRANJE I UPRAVLJANJE PRIRODNIM I KULTURNIM DOBRIMA U TRANSNACIONALNIM PROGRAMIMA U SRBIJI – POREĐENJE SA MAKROREGIONALNIM STRATEGIJAMA.	23
Sanda Šimić, Ivana Lazić	

IZA I ISPRED AKTUELNOSTI: MISFIT FAKTOR NEUSKLAĐENOSTI U ZAŠTITI PROSTORNOG SPOMENIČKOG NASLEĐA	31
Aleksa Ciganović	

UPRAVLJANJE ZAŠTIĆENIM PRIRODNIM DOBRIMA U SRBIJI – POSTOJEĆE STANJE I PROBLEMI	41
Ljubica Duškov, Marina Vesić	

INSTRUMENTI ZA ZAŠTITU ŽIVOTNE SREDINE PRI PLANIRANJU I PROJEKTOVANJU VETROELEKTRANA.	47
Boško Josimović, Saša Milijić, Ljubiša Bezbradica	

PRIMENA MIKROKLIMATSKIH PODATAKA O SUNČEVOM ZRAČENJU KAO OBNOVLJIVOM IZVORU ENERGIJE U URBANISTIČKOM I PROSTORNOM PLANIRANJU NA PODRUČJU GRADA KRAGUJEVCA.	55
Lazar Mandić, Andreja Stefanović, Milana Anđelković, Marko Nikolić, Mirjana Ćirić	

INVESTITORSKI URBANIZAM KAO RIZIK SOCIO-PROSTORNOG RAZVOJA NA PRIMERU MINI-HIDROELEKTRANE U SELU RAKITA	63
Vesna Miletić-Stepanović	

TRI PLANERSKE ŠKOLE – POGLED IZ ZAGREBA, LJUBLJANE I BEOGRADA.	71
Denis Ambruš	

POUKE URBANIZMA BEOGRADA 19 VEKA.	83
Uroš Radosavljević	

PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR ZAŠTITE PROSTORA I ŽIVOTNE SREDINE

PROBLEMATIKA PLANIRANJA, KLIMATSKE PROMENE I ZASTITA PROSTORA.	93
Vesna Zlatanović-Tomasević	

PRAVNI OKVIR ZA USPOSTAVLJANJE KATASTRA KONTAMINIRANIH LOKACIJA . .	101
Dragana Vidojević, Nemanja Jevtić, Lana Kukobat	

TERITORIJALNI KAPITAL I MOGUĆNOSTI UJEDNAČENOG PROSTORNOG RAZVOJA U DRUŠTVU SRBIJE.	109
Ljubica Rajković, Veselin Mitrović	

POUKE URBANIZMA BEOGRADA 19 VEKA

Uroš Radosavljević¹

Apstrakt Svrha rada je da prikaže urbani razvoj i rekonstrukciju Beograda u periodu razvoja srpskog urbanizma u 19 veku. Rezultati istraživanja ogledaju se u prepoznavanju iskustava i izvlačenju pouka za unapređenje metodologije upravljanja i planiranja u savremenom kontekstu. Istraživanje je pokazalo da su, elementi vizionarskog urbanizma, oličeni u regulatornim i planskim aspektima urbanog upravljanja kroz zamisli jednog državnika – kneza Miloša, i jednog učenjaka – Emilijana Josimovića – i danas aktuelni i savremeni. Poseban osvrt daje se na upotrebu ekonomskih i regulatornih instrumenata kreiranih za sprovođenje planova urbane rekonstrukcije i urbanog nasleđa kroz uravnoteženje humanističkih, ekonomskih i socijalnih aspekata u vreme formiranja savremene srpske državnosti. Istraživanje ukazuje da metodologija izrade urbanističkih planova, kao i pravni okvir i regulisanje zaštite i javnog i privatnog interesa ima duboko ukorenjenu tradiciju u srpskim uslovima i može predstavljati putokaz i pouke za savremene urbanističke trendove prilikom izgradnje i razvoja novih delova gradova i prilikom regeneracije urbanog nasleđa.

Ključne reči: urbanizam Beograda, knez Miloš Obrenović, Emilijan Josimović, regulatorni i ekonomski instrumenti

LESSONS OF URBANISM OF BELGRADE FROM THE 19TH CENTURY

Abstract The purpose of this paper is to present the urban development and reconstruction of Belgrade during the period of development of Serbian urbanism in the 19th century. Research results are reflected in the acknowledgment of experiences and drawing lessons for improving governance and planning methodology in the contemporary context. The research has shown that the elements of visionary urbanism are embodied in the regulatory and planning aspects of urban governance through the ideas of one statesman – Prince Miloš, and one scholar – Emilijan Josimović – being even today up-to-date and contemporary. Special emphasis is placed on the use of economic and regulatory instruments created for the plans implementation for urban reconstruction and urban heritage by balancing humanistic, economic and social aspects at the time of the modern Serbian statehood formation. The research suggests that the methodology of urban plans conduction, as well as the legal framework and regulation of the protection of both public and private interests, has a deeply rooted tradition in Serbian conditions and can be a sign and lesson for contemporary urban trends in the construction and development of new parts of cities and in the regeneration of urban heritage.

Keywords: urbanism of Belgrade, Prince Miloš Obrenović, Emilijan Josimović, regulatory and economic instruments

¹ Univerzitet u Beogradu - Arhitektonski Fakultet, yros@arh.bg.ac.rs

UVOD

Upravo je u rečima prvog srpskog urbaniste Emilijana Josimovića, o 'srećnom položaju Beograda' sadržana suština urbanog razvoja Beograda i lica kakvog danas ima. Geografski i prirodni položaj na ušću Save u Dunav, viševjekovna lokacija na granici dve imperije, turske i austrougarske, te samim tim i potencijal za trgovanje između Istoka i Zapada, čine slojeve materijalne i nematerijalne kulture Beograda i njegovog urbanizma. Beograd je u 19. veku doživeo potpunu transformaciju i zahvaljujući urbanistički planiranom rekonstrukcijom u periodu od samo nekoliko decenija od male i neuređene orijentalne varoši, sa krivudavim i uskim ulicama postao evropski grad formirajući glavni privredni, kulturni i upravni centar srpske države u nastajanju (Maksimović, 1970). Sa formiranjem nove, poluslobodne Srbije, sa korenima u narodnoj revoluciji i rušenjem turskog feudalnog poretka i nasleđenog urbanog sklopa, urbanistička delatnost dobija na značaju kroz proces urbanizacije kao društvena i kulturna vrednost u drugoj četvrtini 19. veka (Maksimović, 1978). U tom periodu se osnivaju novi gradovi za formiranje novih društvenih odnosa i kreiranja novog, srpskog građanskog života. Sa prelazom u drugu polovinu 19. veka, najznačajnije su rekonstrukcije starih gradova tokom kojih se menja nasleđena nepravilna urbana struktura varoši putem regulacionih planova sa mrežom novih i širokih ulica i pravilnih blokova. Javlja se niz problema pri rekonstrukciji gradova, što donosi i pojavu urbanističke politike i potrebu za donošenjem zakona, koji su bili temelj za izgradnju urbanističke kulture u Srbiji.

RAZVOJ BEOGRADA U ŠANCU I IZVAN NJEGA - 1804 – 1830

Beograd je zahvaljujući svom prirodnom položaju i saobraćajnim vezama sa Istokom i Evropom imao veliku ulogu u borbi za vojnu i političku samostalnost. U takvom društvenom kontekstu treba posmatrati i urbanistički razvoj Beograda u 19. veku. Beograd su početkom 19. veka činili, osim Gornjeg i Donjeg grada Tvrđave, i Varoš koja je sve do 70ih godina 19. veka bila opasana Šancem i palisadama. Potez Šanca bio je na mestu današnjih Obilićevog, Topličinog i Kosančićevog venca i u pravcu Skadarske ulice. Varoš u Šancu se sastojala od spleta krivudavih ulica i čorsokaka, loše kaldrmisanih, sa dotrajalim niskim i zbijenim kućama (Maksimović, 1970). U to vreme postojale su velike razlike između dela Varoši na dunavskoj padini - Dorćolu i Zereku naseljenom turskim stanovništvom, i srpskog dela na savskoj padini koji se dinamično razvijao oko Varoš kapije i današnje Saborne crkve. Oko savskog pristaništa se razvijao trgovinski i saobraćajni centar, sa nizom trgovina i magacina, a Beograd je bio glavno mesto trgovine između centralne Evrope i Istoka. Sa prilivom stanovništva, Beograd u Šancu postaje tesan za novo stanovništvo, a dovoljno slobodnog prostora za širenje Beograda pronađeno je između Šanca i sela Palilula (Maksimović, 1983). Kako i zašto je došlo do toga čini prvi veliki korak urbanizma Beograda.

RAZVOJ DELA BEOGRADA U ŠANCU I NA VRAČARU, 1830 – 1867

Na razvoj srpskog dela Beograda u Šancu i izvan Šanca – novog dela grada na Vračaru, u periodu od 1830. do 1867. godine uticalo je nekoliko važnih političkih i društvenih događaja. Nakon proglašenja Hatišerifa 1830. godine, Srbija postaje autonomna kneževina u okviru Osmanskog carstva, čime je Milošu Obrenoviću potvrđena titula naslednog Kneza Srbije (Stojančević et al., 2000). Tursko stanovništvo naglo napušta Beograd, a doseljava se srpsko stanovništvo iz Srbije, sa prostora današnje Vojvodine i drugih krajeva pod turskom okupacijom, koje kupuje turske posede (Maksimović, 1983). Paralelno sa ovim događajima, ali i prouzrokovani njima, dolazi do snažne urbane politike države pri rekonstrukciji gradova, što se u Beogradu ogleda kroz vidljiv kontrast nasleđenog turskog Beograda u Šancu i utiče na nastajanje modernog srpskog Beograda izvan Šanca.

Planska i normativna zaštita prostora i životne sredine, Palić-Subotica, 2019.

Strategija koju je Knez Miloš odabrao u planiranju i upravljanju bila je da od 1829. g. počinje da gradi srpski centar sa nizom javnih građevina oko crkve u Varoši u Šancu. Tako nastaju Knez Milošev konak i zgrada kancelarije, konak kneginje Ljubice, Državna štamparija ispod Varoš kapije i Đumrukana, tj. carinarnica na savskom pristaništu odmah ispod tog novog centra (Maksimović, 1970), koje svedoče o snažnoj nameri državnika da ostvari svoje planove. S obzirom da je čitav taj prostor novog državnog i upravnog centra bio bez urbanog izgrađenog tkiva, matrice i okoline, a imajući u vidu Miloševu nameru da postepeno iseljava hrišćansko stanovništvo iz Varoši u Šancu, nastala je potreba za uređenjem i regulisanjem novog dela grada na zapadnim padinama Vračara. Osnovna zamisao bila je da taj novi deo Beograda bude dobro povezan sa ostatkom Srbije Carigradskim drumom, današnji Bulevar Kralja Aleksandra, i putevima za Topčider i Kumodraž.

Zbog blizine Tvrđave na kojoj je još uvek turska posada, nedostatka slobodnog zemljišta Varoši u Šancu i zapuštenosti urbanog tkiva sa spletom krivudavih ulica i turskim nasleđem, Knez Miloš izvan Šanca strateški razvija novi deo grada na zapadnim padinama Vračara od 1835. godine (Maksimović, 1970: 631). Regulacioni plan za taj deo grada, koji je najverovatnije izradio slovački inženjer Franc Janke 1835. godine (Janke je potpisan u kasnijem regulacionom planu iz 1842.), bio je osnov za plansku izgradnju novog dela Beograda koji se pružao od groblja na Tašmajdanu, naslonjen na današnji Bulevar Kralja Aleksandra preko zapadnog Vračara, pored novo osnovanog državnog centra prethodno opisanog i oko glavnih urbanističkih poteza: današnjih ulica Kneza Miloša i Nemanjine. Glavna koncepcija plana bila je u duhu tada modernog urbanizma, u ortogonalnoj matrici sa pravim, dugačkim i širokim ulicama, sa velikim pravilnim pravougaonim blokovima predviđenim za ivičnu izgradnju i pravilnim parcelama. Dodatna vrednost odnosila se na orijentaciju ulica prema stranama sveta, i to pravcima severoistok-jugozapad i severozapad-jugoistok, čime su stvoreni uslovi za povoljno osvetljavanje stambenih zgrada bez severnih strana ulica (Maksimović, 1970). Danas ovaj prostor predstavlja najznačajnije urbanističko nasleđe od početka srpskog urbanizma (Roter-Blagojević, 2015).

Za urbanizam Beograda, značajna je još jedna Miloševa strateška zamisao koju je ostvario regulisanjem savske padine u Varoši izvan Šanca 1836. godine, koja iz današnje perspektive ekonomskog i regulativnog instrumenta upravljanja u vidu podsticaja deluje savremeno. Osnovna ideja bila je da se u okviru srpskog dela varoši izvan tadašnjeg Šanca, na mestu današnje ulice Kraljice Natalije, formira Abadžijska čaršija kao novi poslovni centar varoši i posluži kao veza sa novim delom Beograda na Vračaru, što je imalo politički i nacionalni značaj (Maksimović, 1970). Suština ekonomskog i regulativnog instrumenta sastojala se u tome da Miloš poklanja zemlju abadžijama, krojačima narodnih odela, da napuste dućane iz stare varoši u Šancu, postavlja urbanistička pravila za izgradnju zgrada na regulacionu liniju i međusobne položaje kuća u poluzatvorenom sistemu građenja. Međutim, planirano novo trgovačko srce grada u implementaciji u početku nailazi na niz problema, od raseljavanja postojećeg stanovništva na Palilulu, i još važnije, na slab odziv abadžija iz Varoši u Šancu za preseljenje i rad u novoformiranu Abadžijsku čaršiju. Naime, jedan deo abadžija se bunio što je veći deo majstora, ostao u staroj Varoši i da su jako udaljeni od Zelenog venca i postojećih kupaca. Ipak stav državne uprave je ostao nepromenjen, prvenstveno zbog formiranja novog srpskog Beograda sa jedne strane i slabljenja turskog dela Beograda u Šancu, te se tako i održala Abadžijska čaršija.

Pored izgradnje novih delova grada – državnog centra sa javnim građevinama, poslovnog centra u Abadžijskoj čaršiji i novog dela ogradna na Vračaru, 1842. godine pristupilo se i rekonstrukciji i preuređenju dela Beograda sa krivim i uzanim ulicama oko Terazija i Batal džamije, koja se nalazila na mestu današnje skupštine Srbije. Osnovna ideja bila je povezivanje Varoši u Šancu sa novim delom grada na Vračaru. Iako su postojali pokušaji da se i taj deo grada uredi na pravilnim osnovama, zbog rušenja ili presecanja privatnih imanja i zgrada radi ispravljanja i širenja starih ulica, delimično se odustalo od pravolinijske regulacije zbog velikih finansijskih troškova. Treba istaći kao vrednost svest državne uprave o potrebi rekonstrukcije nepravilne strukture Beograda, i želju da nove zgrade treba graditi

Pouke urbanizma Beograda 19 veka

na novim, pravilnim, urbanističkim osnovama (Maksimović, 1970). Jedini sačuvani planski dokument u vezi sa tim delom grada je Jankeov projekat za ispravljanje Balkanske ulice sa prosecanjem do Terazija, od koga se odustalo usled poteškoća sa nagibom terena i nesrazmerno velikim troškovima.

U urbanizmu Beograda 19. veka značajni su i prvi predlozi za planiranje i upravljanje prirodnim dobrima i izgradnju gradskog zelenila i parkova. Tako je 1848. godine napravljen predlog za formiranje novog parka na prostoru državnog vinograda kod 'Doktorove kule' u blizini novih stambenih blokova Vračara, na mestu današnjeg Medicinskog fakulteta. Za razliku od preizgrađene Varoši u Šancu, koja nije imala otvorenih javnih zelenih prostora, Ministarstvo finansija je predložilo javni park kao mesto sa izuzetnom društvenom, zdravstvenom i estetskom funkcijom, pri tome ne mnogo udaljeno od Varoši, čime bi se stvorili udobniji uslovi života i osveženja u prirodnoj sredini. Park nije izgrađen jer se nije mogao napraviti predračun troškova. Osim sađenja drvoreda duž glavnih ulica iz 1859. godine, poput Terazija, ulice Kneza Miloša i Abadžijske čaršije, vredni pomena su i Topčiderski park i Košutnjak koji su sredinom 19. veka uređeni (Maksimović, 1983). Kao posledica izgradnje novog srpskog Beograda izvan Šanca, dolazi do velikog kontrasta sa Varoši u Šancu. Period koji je nakon toga sledio je svakako jedan od najvažnijih za urbanizam Beograda 19. veka, ali i za lice i karakter centralnog jezgra savremenog Beograda kakav danas ima.

REKONSTRUKCIJA BEOGRADA U ŠANCU I JOSIMOVIĆEV PLAN IZ 1867. GODINE

Na urbanizam Beograda u poslednjoj trećini 19. veka u značajnoj meri je uticalo iseljavanje Turaka iz Beograda i gradova Srbije 1862. godine nakon turskog bombardovanja Beograda. Kada turska posada u potpunosti napušta Beograd 1867. godine i predaje ključeve Beogradske tvrđave Knezu Mihailu (Stojančević et al., 2000), stvoreni su uslovi za smanjenje kontrasta novog, pravilno planiranog Beograda izvan Šanca i Varoši u Šancu njegovom rekonstrukcijom. Nakon toga, država počinje da otkupljuje turske kuće i zemljište i postaje vlasnik najvećeg dela stare varoši u Šancu. Organizovanjem javne prodaje imanja novim žiteljima država stvara finansijski fond za davanje naknade vlasnicima za štetu koja je naneta rušenjem zgrada i oduzimanjem zemljišta pri izvršenju regulacije (Maksimović, 1978), što predstavlja značajan ekonomski instrument upravljanja.

Od izuzetnog značaja za razumevanje rekonstrukcije Beograda u Šancu je projekat i plan koji je uradio Emilijan Josimović u periodu od 1864. do 1867. godine (Maksimović, 1967). Josimovićev trogodišnji pionirski rad sastojao se najpre na premeravanju i geodetskom snimanju stare varoši u Šancu sa svim ulicama i zgradama, zatim u izradi situacionog plana sa svim po njemu važnim objektima i konačno u predlogu rekonstrukcije Beograda u Šancu. On je svoj predlog objavio kao zasebno delo 1867. godine u Beogradu pod naslovom *Objasnenje predloga za regulisanje onog dela varoši Beograda što leži u Šancu* (Josimović, 1987).

Važno je istaći da Josimovićevo objavljeno delo predstavlja prvo stručno i teorijsko delo iz oblasti urbanizma u Srbiji. Takođe, velika vrednost je i da grafičku predstavu predložene rekonstrukcije treba rečju oživeti i objasniti sve namere i humane vrednosti, kakva je uobičajena praksa i zakonska obaveza današnjeg urbanizma i prostornog planiranja u prostornim i urbanističkim planovima, u smislu objašnjenja koncepcije i ciljeva. Time je Emilijan Josimović iskoračio daleko ispred tadašnjih shvatanja o sadržini regulacionih planova jedino kao grafičkih crteža sa regulacionim linijama koje dele javne prostore ulica i privatne parcele, kao i određivanja položaja zgrada i trgova.

Koja je bila osnovna vizija, koncepcija i vrednost Josimovićevog predloga za regulisanje Varoši u Šancu? Nakon kritičke analize postojećeg stanja i uočenih nedostataka nasleđene nepravilne i strukture orijentalne varoši u Šancu, sa krivudavim i uzanim ulicama, Josimović

Planska i normativna zaštita prostora i životne sredine, Palić-Subotica, 2019.

vizionarski uočava nove potrebe koje ukazuju na koristi za stanovništvo i državu (Maksimović, 1970). Josimovićeva vizija je da Beograd u odnosu na svoj geografski i prirodni položaj, na obalama Save i Dunava, treba da ima značajno mesto u evropskoj saobraćajnoj, stoga je predvideo da na Dunavu treba izgraditi basensko pristanište. Dodatno je predložio da se uredi šetalište sa drvoredima duž Save i Dunava, čime bi se izvršila i asanacija često plavljenog dunavskog priobalja.

Kada je reč o predlozima za nedostajuće prostore javnog zelenila za odmor i osveženje u Varoši u Šancu i kako bi se sačuvala istorijska kontura Šanca, predlaže se sistem venaca: zelenih parkova sa drvoredima sa šetališnim karakterom. Za vence je u regulacionom smislu data preporuka da se grade kao skladna arhitektonska celina, sa najvećom visinom kuća od dva sprata, kako bi se sa savske strane sagledavali kao značajna mesta u panorami Beograda (Maksimović, 1967). Od sedam planiranih venaca kojim bi stari Beograd od Save do Dunava bio opasan, kasnije su realizovana samo tri venca: Obilićev, Topličin i Kosančićev. Da su svi realizovani, najveća udaljenost do venaca bi bila pet minuta hoda od bilo koje tačke u staroj Varoši. Josimović je još u vreme turske posade na beogradskoj tvrđavi dao predlog za preuređenje Kalemegdana u gradski park, što je kasnije i urađeno.

Po pitanju ulične matrice i za odvijanje lakšeg saobraćaja u staroj Varoši, Josimović predlaže formiranje ortogonalne mreže širokih ulica. Time se potpuno napušta stara nepravilna ulična mreža koja otežava saobraćaj i koja je u suprotnosti sa zahtevima poslovanja, udobnosti, bezbednosti od požara i pružanja pomoći u slučaju potrebe. Takvom postavkom ulične mreže ostvaruje se lakša orijentacija u prostoru, kraće veze između gornjih i donjih delova varoši (Maksimović, 1978). Zahvaljujući ortogonalnoj mreži ulica, omogućena je i racionalna izgradnja u staroj Varoši, sa pravilnim pravougaonim blokovima i građevinskim parcelama, evropski način izgradnje stambenih zgrada postavljenim do ulice, i skladan izgled ulica. Kako bi se stara varoš u Šancu i nova varoš bolje povezali, Josimović je pored postojećih veza preko starih kapija uveo još tri nove veze, od kojih je najznačajnija bila prosecanje nove, široke Knez Mihajlove ulice, koja postaje kasnije novi moderni trgovački centar (Maksimović, 1967). Josimović je imao i jasan stav prema objektima od velike vrednosti koje treba zadržati, oko 100 postojećih zgrada, ali je samo nekoliko zgrada ostalo očuvano do danas. Započeti društveni i kulturni centar u staroj Varoši ispred Kapetan Mišinog zdanja i tadašnje Velike pijace, oplemenio je idejom da se preuredi u park uokviren novim društvenim zgradama, što je postepeno i ostvareno.

O savremenosti Josimovićevih predloga govori i predlog pravila i ekonomskih i regulativnih instrumenata za sprovođenje plana. Zbog otpora još prilikom premeravanja stare Varoši u Šancu, Josimović je u svom delu objasnio koncepciju i mehanizme za izvršenje rekonstrukcije Beograda. Predvideo je teškoće pri sprovođenju regulacije i ulogu državne uprave, kao i opasnost da će u rukama špekulanata mnoge parcele ostati prazne duže vremena. Stoga predlaže da se zabrani preprodaja placeva, da neko ko bi kupio više parcela ne može da ih u toku izvesnog broja godina proda drugom licu, već samo državi ili opštini i to po kupovnoj ceni. Shvatao je i uticaje izvršene rekonstrukcije stare varoši na povećanje vrednosti zemljišta, i obavezu da vlasnici za povećanje daju određen doprinos zajednici koja je rekonstrukciju sprovela i koja će morati da daje i naknade štete u drugim slučajevima. Predvideo je da državna uprava može nakon izvršene regulacije pri prodaji novih parcela da ostvari znatnu dobit, čime bi se sav višak od prodaje upotrebio na uređenje i izgleda regulisane varoši u Šancu. Stoga je predložio je osnivanje 'Fonda za regulisanje varoši', što je kasnije postao važan instrument za sprovođenje većih urbanističkih poteza koji su zahtevali znatna finansijska sredstva. U institucionalnom smislu je predložio da se ustanovi posebna komunalna ustanova za poslove oko izvršenja regulacije stare varoši, sa zadatkom da obeležava nove i širi postojeće ulice, vrši parcelaciju zemljišta u novim blokovima, uređuje vence i parkove, kao i da se stara o estetskom izgledu Beograda. Josimović je predvideo da bi podrška građanstva za ostvarenje plana mogla da se dobije najpre kroz ostvarene urbanističke poteze varoških venaca, čime bi građani na realizovanom primeru videli poboljšanje i udobniji život.

Pouke urbanizma Beograda 19 veka

Kako je projekat Emilijana Josimovića o preobražaju Beograda u Šancu uticao na urbani razvoj Beograda? Objavljeno delo Emilijana Josimovića uticalo je na državnu upravu da započne sprovođenje njegovog projekta rekonstrukcije Beograda u Šancu 70ih i 80ih godina 19. veka. Tako je 1867. godine podnet Državnom savetu Projekt Zakona o regulisanju varoši Beograda za sprovođenje regulacije, koji se odnosio na uređenje i izgradnju čitavog reona Beograda u tadašnjim granicama van Šanca. Zakon nije usvojen, ali je regulacija vršena koristeći elemente Zakona o eksproprijaciji iz 1866. godine kojima vlast daje novčane naknade za rušenje privatnih poseda prilikom presecanja novih i proširivanja postojećih ulica. Sa rekonstrukcijom Beograda u Šancu započelo se 1868. godine, a rezultati regulacije vidljivi su u okviru tadašnje građevinske zone Beograda u Šancu i izvan njega u Zaričevom planu 1878. godine, koji predstavlja razradu Josimovićeovog predloga rekonstrukcije u Šancu i potvrdu ortogonalne strukture Zapadnog Vračara izvan Šanca do Beogradske ulice (Maksimović, 1978). Beogradska opština inicirala je Regulacioni plan 1885. godine koji je obuhvatio čitavu administrativnu teritoriju građevinskog reona. U planu je Stara varoš u Šancu skoro u celini već rekonstruisana, sa pravougaonom mrežom ulica i relativno malim blokovima Grad se postepeno širi ka jugu i ocrta se u regulacionim linijama ulica Svetog Save, Njegoševe i Makenzijeve, dok je širenje Palilule uglavnom realizovano neplanski sa većim prostorima koje zauzimaju ciglane. Prvi regulacioni plan Beograda u celini iz 1893. godine, sa naznakom "udesio Bešlić" – imao je zadatak da utvrdi granicu "reona varoši Beograda". U planu se vidi uticaj Josimovićeovog predloga regulisanja Dunavske padine preko nove ulične mreže i produžavanje ulične matrice na širi prostor do obale Dunava. Tako je do početka 20. veka, iako nepotpunom i neravnomernom, realizacijom Josimovićeovog predloga izvršena rekonstrukcija Beograda u Šancu.

ZAKLJUČAK

U Srbiji 19. veka se pod knezom Milošem razvija urbanistička ideologija nastala iz svesti o zaostalosti opšte i gradske kulture, oličenoj u nasleđenoj strukturi neuređenih gradova i želje da se privredni, kulturni i društveni život zameni naprednim evropskim vrednostima.

Emilijan Josimović je svojim radom na rekonstrukciji Beograda u Šancu dao prve ideološke osnove srpskom urbanizmu kao važnoj delatnosti za stvaranje zdrave, udobne, humane životne sredine (Maksimović, 1978).

Razvoj Beograda u 19. veku smelim zamislama jednog državnika, kneza Miloša, i jednog učenjaka, Emilijana Josimovića, pokazuje i današnjim generacijama građana, stručnjaka i vlasti da urbanizam nisu samo fizički elementi grada – kuće, parcele i blokovi, već i snažne i državotvorne, ali i humane ideje i vrednosti koje se kroz uređenje grada ostvaruju za udoban život građana.

NAPOMENA

Ovaj rad nastao je kao rezultat istraživanja u okviru naučnog projekta TR 36035 *Prostorni, ekološki, energetski i društveni aspekti razvoja naselja i klimatske promene – međusobni uticaji*, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

LITERATURA

Josimović, E. (1987) *Objasnenje predloga za regulisanje onog dela varoši Beograda što leži u šancu. Sa jednim litografsanim planom u razmeri 1/3000*, Reprint JUGINUS-a. Beograd.

Maksimović, B. (1967) *Emilijan Josimović - prvi srpski urbanist*, Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije.

Maksimović, B. (1970) 'Urbanistički razvoj Beograda 1830-1941', *Izdanje Naučnog dela Srpske akademije nauka i umetnosti*.

Maksimović, B. (1978) *Idejni razvoj srpskog urbanizma: period rekonstrukcije gradova do 1914. g.*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.

Maksimović, B. (1983) *Ideje i stvarnost Urbanizma Beograda 1830-1941*, Beograd: Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda.

Roter-Blagojević, M. (2015) 'The modernization and urban transformation of the Belgrade in the 19th and early 20th century', in Doytchinov, G., Đukić, A. and Ionita, C. (ed.) *Planing Capital Cities*, Belgrade, Bucharest, Sofia: Verlag der Technischen Universitat Graz.

Stojančević, V., Milićević, J., Popov, Č., Jovanović, R. and Ekmečić, M. (2000) *Istorija srpskog naroda - Od Prvog prvog ustanka do Berlinskog kongresa 1804-1878*, Beograd: Srpska književna zadruga.

WORKS CITED

Maksimović, B. (1967) *Emilijan Josimović - prvi srpski urbanist*, Beograd: Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije.

Maksimović, B. (1970) 'Urbanistički razvoj Beograda 1830-1941', *Izdanje Naučnog dela Srpske akademije nauka i umetnosti*.

Maksimović, B. (1978) *Idejni razvoj srpskog urbanizma: period rekonstrukcije gradova do 1914. g.*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.

Maksimović, B. (1983) *Ideje i stvarnost Urbanizma Beograda 1830-1941*, Beograd: Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda.

Roter-Blagojević, M. (2015) 'The modernization and urban transformation of the Belgrade in the 19th and early 20th century', in Doytchinov, G., Đukić, A. and Ionita, C. (ed.) *Planing Capital Cities*, Belgrade, Bucharest, Sofia: Verlag der Technischen Universitat Graz.

Stojančević, V., Milićević, J., Popov, Č., Jovanović, R. and Ekmečić, M. (2000) *Istorija srpskog naroda - Od Prvog prvog ustanka do Berlinskog kongresa 1804-1878*, Beograd: Srpska književna zadruga.

**CIP- Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије**

502.1:711(082)

**НАУЧНО-стручни скуп са међународним учешћем Планска и
нормативна заштита простора и животне средине (10 ; 2019 ;
Београд)**

Zbornik radova / Deseti naučno-stručni skup sa međunarodnim učešćem
Planska i normativna zaštita prostora i životne sredine, Beograd, maj 2019. ;
organizuju Asocijacija prostornih planera Srbije [i] Univerzitet u Beogradu,
Geografski fakultet ; urednici Dejan Filipović ... [et al.]. - Beograd :
Asocijacija prostornih planera Srbije : Univerzitet, Geografski fakultet, 2019
(Niš : Grafika Galeb). - 535 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz radove. - Bibliografija
uz svaki rad. - Abstracts.

ISBN 978-86-6283-074-6 (APPS)

a) Просторно планирање -- Животна средина -- Зборници

COBISS.SR-ID 276144908